

ROZHODNUTÍ NA KŘÍŽOVATKÁCH ŽIVOTA

Pavel Branko (*1921)

Jako na novináře na sebe Pavel Branko upozornil už v odboji. Velmi brzy se stal snad nejmladším šéfredaktorem protifašistického časopisu Mor ho. V období Slovenského státu dostala jejich skupina u soudu dva tresty smrti. On koncem války přežil Mauthausen. A přestože dřív inklinoval ke komunistickým ideálům, v roce 1949 tento přesvědčený prvorepublikový komunista vystoupil na protest ze strany. Filmový kritik a publicista Pavel Branko sepsal svůj příběh v životopisné knize, která má příznačný název: *Proti proudu*.

„George Orwell zformuloval jednu tezi, kterou jsem si pro sebe nazval ‚Orwellovou konstantou‘. Ta říká, že v každé společnosti je deset procent lidí, kteří chtějí změnit svět, deset procent těch, kteří se vždy a za všech okolností stavějí proti tomu, aby ho někdo změnil, a osmdesát procent těch, co mají rodinu. Myšleno tak, že jde o tu věčnou mlčící většinu,“ vzpomínal. A k ní Pavel Branko nikdy nepatřil.

Celý život byl solitérem a individualistou a skoro vždycky byl v opozici vůči většině. Stejně jako ho bylo těžké kamkoliv zařadit, není to jednoduché ani s určením souřadnic místa, kde se 27. dubna 1921 vlastně narodil. Bylo to totiž přímo na palubě lodi, která plula pod francouzskou vlajkou ve vodách Středozemního moře. Na svět přišel přibližně tři dny před jejím zakotvením v Terstu.

Jeho rodiče Marta a Daniel se tehdy vraceli do nové vlasti, Československé republiky. Vyjžděli spolu až z Irkutska, kde se seznámili – ona utíkala před ruskými bolševiky, on byl bývalý rakousko-uherský zajatec. S touhou po nové vlasti projeli půlku světa.

„Lod' je výsostným územím státu, pod jehož vlajkou pluje. Já jsem nikdy nebyl francouzským státním občanem. Měl jsem možnost o občanství požádat do svých jednadvaceti let. Nikdy jsem to neudělal,“ vzpomínal Pavel Branko.

Jejich rodina našla domov nejdřív v slovenské Hačavě. Později se přestěhovali do okrajové části Bratislavy, do Trnávky. Té se v té době říkalo Masarykova kolonie. Bydleli tam totiž hlavně Češi.

Velmi brzy se v něm začínala probouzet jeho touha psát – hlavně díky verneovkám, které s nadšením četl. Ale i díky jednomu z jeho středoškolských profesorů, významnému literárnímu vědci Milanovi Pišútovi, který ho podporoval při nesmělých spisovatelských

pokusech. Jako student bratislavského gymnázia začal Pavel Branko velmi brzy sledovat i turbulentní politické dění.

„Fašismus se začal rozpínat po Evropě už od počátku třicátých let. Nejprve zvítězil v Německu, pak ve Španělsku. Já jsem to jako mladý člověk hodně citlivě prožíval. Samozřejmě že když jsem byl proti něčemu, musel jsem být i pro něco, a byl jsem pro socialistické uspořádání,“ říká s tím, že se cítil už tehdy jako součást levicového kulturního proudu. Bral to tak, že špičky české i světové kultury jsou levicové. I on proto brzy vstoupil do prvorepublikové komunistické strany.

„Protipólem rozpínajícího se fašismu pro mě byl Sovětský svaz, o jehož stinných stránkách jsem nic netušil, i když už tehdy bylo možné se o nich dozvědět. Ale člověk sahá po těch zdrojích, které ladí s jeho přesvědčením,“ vzpomínal s odstupem času. A dodával, že když vypukla španělská občanská válka, bylo mu hodnotově jasné, na které straně je třeba stát.

V roce 1939, když Hitler rozbil Československo, vznikl Slovenský štát a protektorát Čechy a Morava. Pavel Branko měl po otci židovské kořeny, a tak i v jeho životě brzy nastoupily problémy.

„Na vysoké škole jsem absolvoval první dva semestry techniky, do druhého ročníku mě už nevzali, protože jsem nemohl doložit svůj árijský původ. Do odboje jsem ale nešel kvůli této diskriminaci, chtěl jsem hlavně bojovat proti fašismu,“ říká Pavel Branko, který se už tenkrát profiloval jako novinář. Rozhodl se totiž bojovat perem.

Ve spojení s komunistickou buňkou v Trnávce totiž nejdřív rozmnožoval tiskoviny, brzy však přišel s ambicí vydávat vlastní časopis. *„Jmenoval se Mor ho. Takže neodkazuje ani na Sovětský svaz, ani na čistě komunistickou myšlenku, ale sahá spíše do tradice slovenského odboje proti vrchnosti.“* S vydáváním časopisu mu pomáhali i starší spolužáci jako Vlado Blahovec a Paľo Scharfstein a psali v něm například o potřebě obnovení Československa. K jejich činnosti se připojil i o generaci starší Miloš Uhlárik, který jim jako ředitel školy ve Vrakuni mohl poskytnout školní psací stroj k výrobě časopisu. Taktovku nad vším ale držel mladý Pavel Branko.

„Tak jsem se stal možná nejmladším šéfredaktorem odbojového časopisu, který ale vyšel jenom ve dvou číslech.“ Jejich činnost však brzy odhalila tajná služba Slovenského štátu – Ústředna Státní bezpečnosti. Neodhalili ale všechny. Na svobodě zůstali Brankovi přátelé Vlado Blahovec a Pavel Scharfstein. A přestože v roce 1942 začaly tvrdé výslechy, jména svých přátel Pavel Branko nikdy neprozradil.

„Oni zůstali na svobodě a pokračovali v odboji. Pak padli ve Slovenském národním povstání. Možná kdybych je býval prozradil, válku by přežili stejně jako já, jenom bych se

nemohl podívat jim do očí. Takhle jsem jim umožnil účast v dalším odboji, což je vlastně stálo život,“ přemýšlel Pavel Branko o často zvláštním řízení osudu. Skupinku, kterou zavřeli, čekal soud. A přestože se dnes často říká, že Tisův režim nikdy neudělil u soudů tresty smrti, právě jejich proces dokazuje, jak jsou tato tvrzení zkreslená.

„Když nás v roce 1942 soudili, stáli Němci před Stalingradem a nikdo nepochyboval, že ho dobjí a že válku vyhrají. Rozhodně to vypadalo na velmi pravděpodobnou šanci. A režim se podle toho choval, když z nás, místních komunistů z Trnávky, teda z úplně malých ryb, udělal ryby velké. Udělali z toho monstrproces se dvěma rozsudky smrti a dvěma rozsudky doživotí, protože si chtěli šplhnout, že i oni mají zásluhy na vítězství fašismu nad komunisty.“ Rozsudky smrti ale nakonec nevykonali, ale odvezli je do nitranské věznice, kde čekali na další osud.

Atmosféra se ale pomalu začínala měnit.

„V roce 1944 už byla situace jiná, jen slepý neviděl, že je jen otázkou času, kdy fašismus padne. Tou dobou personál věznice velmi dobře věděl, že se váhy dějin překlápí na druhou stranu a že lidi, které tam vězní, možná jednou budou vysocí potentáti a po skončení války se dostanou na vysoké posty. Což se také stalo, vždyť mezi námi byl i Viliam Široký. Takže ve vězení vládli velmi liberální režim. Cely měly otevřené dveře, mohli jsme chodit z cely do cely. Dozorci nám přinášeli noviny, donášeli nám i to, co v novinách nebylo, takže jsme věděli, že vypuklo povstání. V té době jsme spávali oblečení i obutí, abychom mohli jít do boje,“ vzpomínal Pavel Branko. K tomu ale nikdy nedošlo, nitranská posádka pod vedením plukovníka Jana Šmigovského se k povstání odmítla přidat. Osvobozovací akce se nekonala. A vězňové místo do povstání zamířili jinam – režim Slovenského státu je jen tři měsíce před koncem války vydal do rukou gestapa. Když už bylo slyšet dunění sovětských dělostřelců, politické vězně odvezli do Bratislavy. Odtud směřovali v pěti transportech do nacistického koncentračního tábora – čtyři transporty bombardovali nic netušící Spojenci. Pavel Branko byl v pátém transportu a přežil. A tak se nakonec dostal až do Mauthausenu.

Vzpomíná si na hierarchii, která v koncentračním táboře vládla, existoval tu dokonce odboj, mnozí v něm působili. Potkal se tu i s pozdějším komunistickým prezidentem Antonínem Novotným, který vedl evidenční kancelář. Viděl, jak lidi kolem něj umírali hladu. Dodneška si vybavuje, že je držela hlavně touha přežít.

„Byly to takové závody s časem, už i slepý musel vidět, jak ta válka skončí. Kdo se dočká osvobození, tak snad nějak přežije,“ uvádí Pavel Branko, kterého spolu s ostatními vězni 5. května 1945 osvobodila americká armáda. I po letech si vybavoval jejich zděšení amerických vojáků z toho, co viděli – tehdy jim tlumočil do angličtiny, kterou se z knížek učil ve vězení.

Když se vrátil domů, matka ho ani nepoznala. Ze 65kilového dvacetiletého mladíka byla ještě několik měsíců po návratu jen 39kilová kostra. Začal se dávat dohromady i díky psaní – rozhodl se žít překlady. Tou dobou ho okouzloval hlavně film. S příchodem takzvaného nylonového věku začala docházet vlna vynikajících filmů, které se na Slovensko za fašismu nemohly dostat. Oslovovala ho zejména francouzská meziválečná klasika. Začal se profilovat jako filmový kritik, ale ne dlouho.

Krátce po Vítězném únoru, v roce 1949, vystoupil přesvědčený prvorepublikový komunist z strany. Bylo to na protest proti prvním justičním vraždám, praktikám strany, postoji vůči Titovi, její politice i filozofii.

„Vytvořila prostor, aby se do ní přihlásili všichni ti, kteří měli co schovávat,“ říká. A v roce 1952 utekl z civilizace do své vnitřní emigrace, na chatu do Vysokých Tater. *„Ta chata byla na samotě, byl to takový jacklondonovský život.“* Během těžkých 50. let se uzavřel do sebe. Psát svobodně o filmu se v té době nedalo, živil se tedy překlady. Teprve po roce 1956 se znovu pomalu vracel k psaní o filmu.

Když vtrhla 21. srpna 1968 do Československa vojska Varšavské smlouvy, všechno dokumentoval fotoaparátem. Zachytil i zoufalství rodičů zastřelené studentky Danky Košanové u Univerzity Komenského, jen pár minut po celé tragédii. A krátce po okupaci zamířil na filmový festival do Benátek, kde záběry poskytl zahraničním novinářům. Dal i několik rozhovorů, samozřejmě anonymně.

„Přece jen jsem se chtěl vrátit,“ vzpomínal bez zaváhání. Třebaže mu v Benátkách nabízeli pomoc s žitím v zahraničí, díky své vynikající němčině dostal i pracovní nabídku. Vrátil se domů, ale zavřely se hranice, následovala normalizace a pro něj stopka pro psaní i překlady na dalších 20 let. Nenechal se zlomit a překládal dál – pod cizími jmény.

„To jsou takové ty okamžiky rozhodnutí, o kterých píše Milan Richter v jedné své básni Oranžová sekunda. Rozhodnutí na křižovatkách života, v těch pár sekundách, kdy je na semaforu oranžová,“ uvádí s tím, že nelituje. Jak říká, ty nejkrásnější věci ho potkaly v druhé půlce života. Kdyby se byl nevrátil, nikdy by nepotkal svou druhou manželku Emílii, autorku pohádkových knížek pro děti, se kterou prožili celý život.

Autorka textu Soňa Gyarfašová